

NAJSTARIJI JEZIČNI TRAGOVI SLAVENA I PROBLEM SLAVENSKE PRADOMOVINE

§ 23 Kada se pomisli na to da slavenskim jezicima u suvremenoj Europi govori dvjestotinjak milijuna ljudi, zagonetnom ostaje činjenica da su povijesni počeci Slavena toliko nejasni i tajnoviti.

Slaveni su od najranijeg doba podijeljeni u velik broj plemena, a u povijesnom se obzoru sa sigurnošću pojavljuju tek u 6. st. Tijekom čitave grčke i rimske antike Slaveni se, kao narod, uopće ne pojavljuju u povijesnim izvorima.

§ 24 Lingvistička nam analiza pokazuje da se posljednji zajednički predak svih slavenskih jezika, koji nazivamo *praslavenskim*, govorio oko 600. godine. Govornici su toga jezika Praslaveni ili, ponešto nepreciznije, ali jednostavnije, Slaveni.

Međutim, praslavenski je morao imati čitav niz jezika predaka, od kojih je najstariji jezičnoj znanosti dohvatljiv jezik predak indoeuropski prajezik. Indoeuropski prajezik, koji se zasigurno nije govorio nakon 3. tisućljeća, nije posvjedočen i posve je sigurno da nikada neće biti, no postoji mogućnost da je neki drugi jezik praslavenskoga zabilježen, na ovaj ili onaj način, u povijesnim izvorima.

Svakim se jezikom, koji se prirodnim putem razvija, u svakom trenutku njegove povijesti služi neka društvena i komunikacijska zajednica, a govornike prajezika iz kojih se razvio praslavenski, a koji nisu identični s ie. prajezikom, treba smatrati »Predslavenima« ili predcima Slavena.

Nažalost, povijesni nam i arheološki izvori ne pružaju gotovo nikakve spoznaje o predcima Slavena i njihovu jeziku.

U literaturi se često spominje teza³¹ da je prvi jezični trag o predcima Slavena zabilježen u Herodota, u dijelu njegove *Historije*, gdje se govori o Neurima (*Neuroi*), jednom divljem narodu koji je navodno živio sjeverno od Azovskoga Mora. Evo što Herodot kaže o Neurima:

»Dalje od Alizonaca žive Skiti orači koji žito ne siju za hranu nego za prodaju. A iznad njih stanuju Neuri, dok je sjeverno od Neura, koliko znam, nastanjeno područje.«

Ibid., IV, 105-106:

³¹ Npr. Majer 1931: 21., Bernštejn 1966., Gołąb 1990. Trubačevljeva teza (Trubačev 1991: 43), da su Neuri bili Kelti, još je slabije utemeljena.

»Neuri imaju običaje poput Skita, a jedno pokoljenje prije nego što je Darije poveo svoju vojnu zadesilo ih je da su zbog zmija morali napustiti cijelo svoje područje. U zemlji se, naime, počelo pojavljivati mnoštvo zmija, a još ih je više k njima upalo iz sjevernih pustih krajeva, sve dok se nisu, tako proganjani, naselili kod Budina napustivši vlastito tlo. Čini se da su ovi ljudi čarobnjaci. Skiti i Grci koji žive u Skitiji pričaju da se svake godine jedanput svaki Neur pretvara na nekoliko dana u vuka, a zatim se ponovo vraća u svoj pređašnji lik. Oni koji to pričaju mene ne mogu u to uvjeriti, no oni to i dalje pričaju i zaklinju se u svoje priče. Androfazi imaju najsuroviji način života...«

Posve je očigledno da su Neuri za Herodota potpuna nepoznanica³². Spominje ih usporedno s Androfazima, mitskim ljudožderima koji obitavaju negdje u nepreglednim stepama Euroazije.

Posve je metodološki neutemeljeno na temelju Herodotova svjedočanstva o Neurima zaključivati da je riječ o Slavenima ili čak o predcima Slavena³³.

§ 25 S obzirom na važnost koju Slaveni dobivaju od 6. st., kada se pod tim imenom pojavljuju na dunavskim granicama Bizanta, vrlo je neobično što oni uopće nisu bili poznati rimskim piscima, pa ni onim rijetkima koji su, poput Tacita, pokazivali interes za običaje barbarskih susjeda Rimskoga Carstva. Stoga ne iznenađuje što su mnogi lingvisti i filolozi pretke Slavena tražili u *Venetima*, narodu koji je prema antičkim autorima obitavao na sjeveru Poljske, oko ušća Visle (gr. *Ouenedikòn kólpos*, dosl. »Venetski zaljev«)³⁴. Tacit o Venetima govori u sljedećem odlomku:

Hic Suebiae finis. Peucinorum Venethorumque et Fennorum nationes Germanis an Sarmatis adscribam dubito. Quamquam Peucini, quos quidam Bastarnas vocant, sermone, cultu, sede ac domiciliis ut Germani agunt. Sordes omnium ac torpor; procerum conubiis mixtis nonnihil in Sarmatarum habitum foedantur. Venethi multum ex moribus traxerunt; nam quidquid inter Peucinos Fennosque silvarum ac montium erigitur atrociniis pererrant; hi tamen inter Germanos potius referuntur, quia et domos figunt et scuta gestant et peditum usu ac pernecitate gaudent: quae omnia diversa Sarmatis sunt in plaustro equoque viventibus.

»Ovdje je kraj Svebije. Da li da narode Peucinjana, Veneta i Fena pripišem Germanima ili Sarmatima, nisam siguran. Premda Peucinjani, koje neki zovu

³² U odlomku IV, 16 Herodot i sam priznaje da o predjelima oko Boristena (Dnjepra) nije čuo ni od koga tko je ondje osobno boravio: »Nitko točno ne zna što je iza ove zemlje jer nisam u stanju pronaći nikoga tko je bio ondje, da mi ispriča što je osobno vidio... Ali ja ću ipak po redu iznijeti sve ono što sam određenije doznao iz priča.«

³³ Opširnije o tome v. u Matasović 2005a, 214 i dalje.

³⁴ Tezu da su Veneti predci Slavena zastupali su npr. Niederle 1922: 38 i Gołąb 1992; Venete na Baltiku spominju još i Plinije (4, 97) u 1. st. p. Kr. i Ptolemej (3, 5, 7) u 2. st. p. Kr.

i Bastarnima, po govoru, nošnji, postojbini i prebivalištima žive kao Germani. U svih vlada prljavština i lijenost. Lica velikaša, zbog uzajamnih ženidaba, poprimila su nešto od ružnoće Sarmata. Veneti su mnogo toga preuzeli od njihovih običaja: što se god, naime, šuma ili planina izdiže između Peucinjana i Fena, tuda u razbojstvima krstare. Oni se ipak prije ubrajaju među Germane jer i kuće grade i štitove nose i raduju se iskustvu pješaćenja i trčanju, što je sve suprotno od Sarmata, koji žive na kolima i na konju.« (Tacit, *Germania* 46, 1, 2).

Iz citata je vidljivo da Tacit ne zna mnogo o Venetima³⁵. Čuo je za taj narod koji se od iranskih Sarmata razlikuje sjedilačkim načinom života, a po nekim obilježjima slični Germanima.

Poput Herodotovih Neura, i Tacitu su Veneti narod s kraja svijeta, o kojima nema pouzdanih vijesti. Pa ipak, nije dvojbeno da se ime toga naroda u kasnijim izvorima povezivalo i sa slavenskim narodima. Njemački je stariji naziv za Slavene *Windisch*, što je izvodivo iz germanskoga poimeničenog pridjeva *winiþ-iska-, od imenice *winiþa-; taj je pak oblik vjerojatno zabilježen u Tacitovu obliku *Venethi*, gdje *th* umjesto *t* treba pripisati djelovanju Grimmova zakona, odnosno germanskoga konsonantskog pomaka (v. § 70-71). Iz germanskoga je etnonim dospio i u finski, gdje je *Venäjä* < *Venädä ime za Rusiju³⁶. Oni koji žele vjerovati da je pradomovina Slavena u Poljskoj (a među njima većinu čine poljski učenjaci), rado stoga upravo u Venetima prepoznaju pretke Slavena.

Međutim, etnonim *Veneti* vrlo je proširen u Europi³⁷ pa i u onim njezinim dijelovima u kojima sigurno nikada nije bilo Slavena i njihovih predaka; Veneti po kojima je ime dobila današnja Venecija živjeli su u sjeveroistočnoj Italiji prije rimskih osvajanja; njihov je jezik dovoljno dobro poznat i posve je sigurno da nema nikakve veze sa slavenskim; to je indoeuropski jezik koji pokazuje osobite veze s italjskim i germanskim jezicima.

U antičkoj Galiji, u blizini današnjega Vannesa, živjelo je jedno keltsko pleme koje se nazivalo *Veneti*, a u području Makedonije Herodot je zabilježio i jedno ilirsko pleme imenom *Enetoi*, što se pravilno izvodi iz starijega *Wenetoi³⁸. Radi se dakle o etnonimu koji je lako prelazio s jedne etničke skupine na drugu i izuzetno je proširen u vremenu i prostoru pa je zbog toga i vrlo neinformativan; ako ima smisla etimologizirati etnonime, čini se vjerojatnim da svi oblici toga imena dolaze od pralika *wenHeto, pridjeva izvedena iz korijena

³⁵ Za filološki komentar v. Much 1937: 414 i dalje.

³⁶ Postoje i druge etimologije toga etnonima, no ova je najprihvaćenija.

³⁷ V. Witczak 1986-1987.

³⁸ Za druge potvrde istoga etnonima v. Gołąb 1992: 269.

*wenH- »voljeti, biti blizak«³⁹ (usp. stir. *fine* < *wen(H)yeh₂ »obitelj«). Iz onoga što o Venetima kaže Tacit ne možemo zaključiti gotovo ništa, osim da se vjerojatno radi o nekom negermanskom narodu ili skupini plemena. Imaju li Tacitovi Veneti ikakve veze sa Slavenima jednako je nepoznato kao i to⁴⁰, radi li se o ostatku istih Veneta koji su se u pretpovijesno doba nastanili na obalama Jadrana. U svakom slučaju, Germani su vrlo lako mogli prenijeti ime nekoga predslavenskog naroda na Slavene, kad su jednom s njima stupili u dodir.

§ 26 U latinskim se izvorima slavensko ime po prvi put pojavljuje kod Jordana, romaniziranog gotskoga pisca koji djeluje u 6. st. Taj autor *Povijesti Gota* prikupio je za svoje djelo mnoge danas izgubljene pisane izvore, ali i usmene predaje svojega naroda. On naziva Slavene Venetima i Antima, ističući da se radi o brojnom narodu koji živi na golemom području na istočnoj obali Visle:

Ab ortu Vistulae fluminis per immensa spatia Venetharum natio populosa con-sedit quorum nomina licet nunc per varias familias et loca mutantur, principaliter tamen Sclaveni et Antes nominantur (Jordan, *De orig. actibusque Getarum*, 34-35).

»Od izvora rijeke Visle po golemim prostranstvima obitava mnogobrojan narod Veneta. Njihova se imena možda razlikuju na raznim mjestima i u raznim obiteljima, no u prvom se redu nazivaju Slavenima i Antima.«

Jordan Slavene spominje i u odlomku gdje govori o Ermanarikovim vojnim pohodima koncem 4. st. (*op. cit.* 23):

Post Herulorum cede item Hermanaricus in Venethos arma commovit, qui quamvis armis despecti sed numerositate pollentes primum resistere conabantur... Nam hi... ab una stirpe exorti, tria nunc nomina ediderunt, id est: Venethi Antes Sclaveni; qui... tunc omnes Ermanarici imperiis servierunt.

»Nakon poraza Herulaca Ermanarik je okrenuo oružje prema Venetima. Oni su, iako slabiji oružjem, bili vrlo mnogobrojni te su se isprva pokušavali oduprijeti... Naime oni... potekli od jednoga roda, sada imaju tri imena: Veneti, Anti i Slaveni; oni... su tada svi služili Ermanarikovoj vlasti.«

Oblik slavenskoga imena *Sclaveni* vjerojatno točno odražava praslavenski oblik *Slawēnaj; u to doba prasl. *a* još nije bilo prešlo u *o*, dugo *ē* je očuvano, a suglasnička skupina *sl-* koje nema u latinskom zamjenjuje se sa *scl-*.

³⁹ Prema LIV, 622 od toga korijena valja razlikovati *wen- »prevladati« (skr. konj. *vanate*) koji također dolazi u obzir za etimologiju etnonima *Veneti*. Laringal se u korijenu *wenH- rekonstruirala samo na osnovi vedskoga prezenta *vāñchati* »žudi, želi«.

⁴⁰ Skeptičan je prema »venetskoj teoriji« o podrijetlu Slavena i Schenker 1995: 4; on ističe da su antički Veneti narod koji je bez sumnje barem dijelom živio na obalama Baltika, a da su Slaveni, u najranijim razdobljima svoje poznate povijesti, narod bez pomorske terminologije.

Drugi pak etnonim, *Anti* (*Antes*) zacijelo se isprva odnosio na istočni dio Slavena⁴¹ ili na etnički miješano stanovništvo u kojem su se slavenski elementi pretapali s iranskima. Samo ime *Antes* vjerojatno je iransko – izvodivo je iz prairanskoga *anta- »rub, granica, kraj«, osetski *ätt'iyä* »posljednji, straga«. Ono se spominje i u bizantskim izvorima (u obliku *Ántai*), no nakon 7. st. zagonetno nestaje bez traga. Najvjerojatnije se radi o imenu kojim su iranska plemena Sarmata i Alana u ukrajinskim stepama nazivala istočne skupine Slavena s kojima su dolazila u dodir.

§ 27 U isto vrijeme kada i Jordan, prve vijesti o Slavenima donose i bizantski izvori, u prvom redu Prokopije (usp. *Historia arcana* 18, *De bello Gothico* 3, 14). I on za Slavene ima dva imena, *Sklabēnoi* i *Ántai*, no ističe da su im isti jezik, običaji i vjera. Slaveni su već 548. prodrli do Drača na jadranskoj obali. Nešto poslije, Slavenima su se u pohodima pridružili i Avari, nomadski narod iz stepa, vjerojatno turkijskog podrijetla.

Čini se da su se nomadsko-stočarski Avari nametnuli sjedilačkim Slavenima kao neka vrsta vojne aristokracije koja je organizirala i usmjeravala njihovu teritorijalnu i etničku ekspanziju. Bizantski izvori iz kasnoga 6. st., npr. *Mauricijev strategikon* (II 2-4), razlikuju Avare od Slavena ponajviše načinom života i društvenom organizacijom⁴².

Dok se Avari prikazuju kao tipični stepski konjanici, Slaveni su poljoprivrednici i u vojnim pohodima većinom nastupaju kao avarsko pješaštvo. U kasnijih se bizantskih pisaca razlika među njima sve više pomućuje, zacijelo uslijed etničke asimilacije avarske aristokracije koja je rano primila praslavenski jezik, a poslije i običaje.

§ 28 Najstarija sačuvana slavenska predaja o vlastitom podrijetlu vezuje Slavene s Podunavljem; ta je predaja odražena u *Kijevskome ljetopisu* iz 11. st.⁴³:

Vo mnozěx že vremeněx sěli sutě Slověni po Dunajevi gdě jestě nyne Ugorьska zemľe i Bolgarьska. [i] ot těxъ Slověnъ razidošasę po zemľe i prozvašasę imeny svoimi gdě sědše na kotoromъ městě jako prišedše sědoša na rěcě imęnemъ Marava i prozvašasę Morava, a družii Česi narekošas, a se ti že Slověni Xrovate Bělii...

⁴¹ To nipošto ne znači »istočne Slavene« u lingvističkom smislu; u Jordanovo doba dijalekatske osobine istočnoslavenskoga gotovo sigurno još nisu bile oblikovane.

⁴² »U ranom se srednjem vijeku u jugoistočnoj Europi, dakle, mogu razlikovati dva barbarska životna oblika: s jedne strane konjanici, koji se djelomično bave više ili manje nomadskim stočarstvom i često okupljaju u visokoorganizirane velike saveze; a s druge strane seljaci koji uglavnom žive u lokalnim seoskim savezima, ali radi ratovanja i pljačke katkada stvaraju kratkotrajne veće zajednice. Sredinom 6. stoljeća se oba životna modela više gotovo i ne mogu etnički razlikovati« (Pohl 1995: 88).

⁴³ Cit. prema Niederle 1922: 27.

»Prije mnogo vremena Slaveni su zaposjeli obale Dunava gdje je danas Ugarska zemlja i Bugarska. I dijelovi tih Slavena razidoše se po zemlji i nazvaše se svojim imenima, prema mjestu gdje su se naselili; tako se oni koji su se naselili na rijeci Moravi prozvaše »Morava«, drugi se nazvaše Česima, a ti isti Slaveni Bijelim Hrvatima...«

§ 29 Iako o podrijetlu Slavena postoje mnoge još uvijek aktualne teorije⁴⁴, kritički pristup tomu problemu vodi nas do sljedeće teze:

Slaveni su kao etnička zajednica sa sviješću o vlastitom identitetu nastali u 6. st., za vrijeme seobe naroda, u neprekidnim ratovima s Bizantom i Avarima⁴⁵. Slavensko se zajedništvo oblikovalo na dunavskom *limesu* Bizanta, gdje se u svrhu lakše komunikacije (i koordinacije rata i trgovine) među govornicima različitih, ali bliskih dijalekata i usko srodnih jezika proširila neka vrst *koiné*, zajedničkoga naddijalektalnog idioma koji nazivamo praslavenskim. Taj je jezik bio prilično jedinstven: u 6. i 7. st. nema nikakvih svjedočanstava o njegovoj dijalekatskoj raščlanjenosti⁴⁶.

Govornici toga jezika potekli su (u etničkom smislu) iz različitih dijelova Istočne Europe sjeverno od Karpata i Dunava i zapadno od Visle, a među njima je zasigurno bilo i mnogo onih koji su sačuvali predaju o svojem iranskom, skitskom ili sarmatskom podrijetlu. To je dalo povoda kasnijoj sarmatskoj teoriji o podrijetlu Slavena, čije odraze pronalazimo kod Ravenskoga Kozmografa u 11-12. st. (I, 12): (*ibi*)...*Scytharum est patria unde Sclavinorum exorta est prosapia* »(ondje) je domovina Skita odakle je poteklo pleme Slavena«.

Jedno je od iranskih plemena izvorno moglo nositi i ime, koje je na praslavenskome moralo glasiti *Xruwāte, iz kojega potječe suvremeni etnonim *Hrvāti*. Iako je to ime zacijelo iranskoga podrijetla⁴⁷, drugih je lingvističkih svjedočanstava o tzv. »iranskome podrijetlu Hrvata« izrazito malo.

Koliko su se dugo među Slavenima očuvali jezici stepskih naroda – iranski, protobugarski, avarski itd. – nije moguće utvrditi: sve je te jezike prekrpio većinski praslavenski jezik.

⁴⁴ V. opsežan pregled ovoga problema u Sedov 1979., s nekim dosta spekulativnim zaključcima.

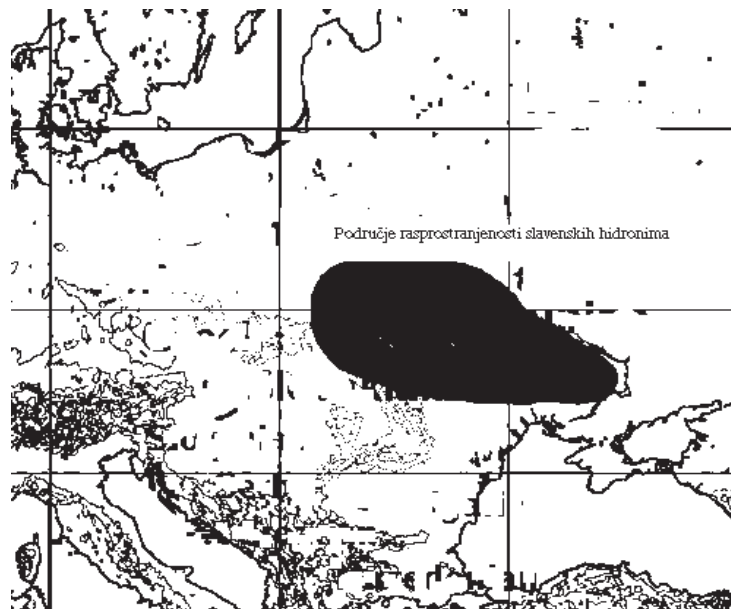
⁴⁵ Usp. i Katičić 1998: 131-132: »– valja jasno uočiti da, kako su se među zapadnim Germanima Franci pojavili tek kasno, u 3. stoljeću poslije Krista, kao narod na donjoj Rajni, također na pograničnoj rijeci Rimskog Carstva, kojega im je pljačka bila glavnim zanimanjem – isto su se tako, samo još mnogo kasnije, pod kraj 5. stoljeća, na donjem Dunavu pojavili Slaveni i s te su granice u brojnim pljačkaškim pohodima prodirali na područje carstva. Oboji su narodi bez povijesti. Prije toga se ne nailazi na Franke u Germaniji istočno od Rajne niti na Slavene među istočnoeuropskim narodima sjeverno od Dunava, bar ne pod tim imenom i u vojničkoj organizaciji koja je povezana s njime. Gotovo da se čini kako je slabost carstva proizvela te nove narode, potaknula njihovo stvaranje«.

⁴⁶ V. o tome radove G. Holzera, osobito Holzer 1995a.

⁴⁷ V. Gluhak 1990.

§ 30 Područje u kojem se govorio jezik iz kojega se razvio praslavenski prije ekspanzije prema dunavskom limesu Carstva najvjerojatnije se nalazilo sjeveroistočno od Karpata; ondje je teritorij s najvećom koncentracijom hidronima (imena rijeka) koje se mogu pripisati praslavenskomu⁴⁸, a upravo s polazištem u tom području najlakše je moguće objasniti sve kasnije slavenske migracije.

To se područje, između Dnjestra na jugu, zapadnoga Buga na zapadu i pri-pjatskih močvara na sjeveru, dosta dobro podudara s rasprostriranjem arheološke kulture Korčak, zabilježene od 5. do 7. st. Ta se kultura poslije (u 7. st.) pretapa u tzv. »Prašku (ili Praško-Peňkovsku) kulturu«, koja je nesumnjivo slavenska, a posvjedočena je na području širenja Slavena prema zapadu (Češka i Moravska)⁴⁹.

SLAVENSKA PRADOMOVINA

⁴⁸ V. Udolph 1979., Birnbaum 1973., 1988. O. N. Trubačev (1982., 1985) smatra da se slavenska hidronimija i općenito toponimija prostiru sve od toka donje Visle na sjeverozapadu do Dnjepra na Istoku. Bilo je pokušaja da se Slaveni zbog toga povežu s nosiocima arheološke kulture Černjahov, koja se približno u tom području (sve do Crnoga Mora na jugu) prostirala od 2. do 5. st. p. Kr. Međutim, mnogi arheolozi pripisuju kulturu Černjahov Gotima ili etnički raznorodnim germanskim, iranskim i predslavenskim plemenima (v. diskusiju u Mallory 2006: 100 i dalje). Monografija O. Trubačeva o etnogenezi Slavena (1991) puna je spekulacija i površnih etimologija koje ništa ne dokazuju, a najmanje da su, kao što misli autor, Slaveni u pretpovijesti bili u neposrednom dodiru s »Ilirima« na Dunavu.

⁴⁹ V. Holzer 2006., Barford 2001., Curta 2001.

§ 31 Širenje Slavena prema zapadu i jugu ostavilo je neka svjedočanstva i u populacijskoj genetici. Neki su geni, osobito na y-kromosomima (koji se prenose muškom linijom od oca na sina)⁵⁰ vrlo učestali u slavenskim zemljama, a najveća im je učestalost u Poljskoj, Slovačkoj i Češkoj te u dijelovima kontinentalne Hrvatske i sjeverozapadnog Balkana.

Južnije, sjevernije i istočnije od tih područja, njihova učestalost opada. Postotak je takvih gena osobito malen u nekim dijelovima Hrvatske, npr. na jadranskim otocima, što svjedoči o tome da je broj slavenskih došljaka ondje bio razmjerno malen. To potvrđuju i genetička istraživanja mitohondrijske DNK, genetičkog materijala koji se prenosi samo majčinom linijom.

Jedan je genetički tip (tzv. haplotip »Eu7«) osobito čest u hrvatskoj populaciji, a smatra se da je isprva pripadao autohtonom stanovništvu koje je u jadranskom priobalju preživjelo posljednje ledeno doba i odatle se postupno širilo prema sjeveru. Učestalost toga haplotipa u Hrvatskoj objašnjava se pretpostavkom da većinu suvremenog stanovništva Hrvatske sačinjavaju potomci prvobitnog paleolitskog stanovništva, a ne došljaci iz doba »neolitske revolucije« ili još znatno kasnije rimske i slavenske kolonizacije⁵¹.

Ne možemo sa sigurnošću rekonstruirati sociolingvističke procese koji su doveli do toga da predslavensko stanovništvo, koje je u velikim dijelovima rimskoga Ilirika bilo u većini, prihvati novi jezik slavenskih došljaka, no možemo zamisliti plauzibilan scenarij o tome:

u doba potpunog kolapsa rimskoga pravnog, političkog i ekonomskog sustava u Iliriku 7. st., domaće romansko stanovništvo moralo je biti posve dezorijentirano u pogledu vlastitoga kulturnoga i etničkog identiteta, osobito izvan gradova koji su ostali pod bizantskom vlašću. Ako se više nije moglo živjeti na tradicionalni, rimski način, dobro organizirani Slaveni i slavizirani Avari pružali su model koji se mogao oponašati; oni sa sobom nisu donijeli samo svoj jezik, već i kulturne i pravne institucije, vojnu organizaciju i religiju⁵². U takvoj situaciji ne bi bilo neobično ako je praslavenski jezik došljaka postao prestižnim idiomom, koji starosjedioci nisu nužno morali, već su ga i željeli naučiti i prenijeti svojim potomcima⁵³.

⁵⁰ V. npr. *Rootsi et alii* 2004.

⁵¹ V. Jurić 2005.

⁵² Mislim na slavensko poganstvo, koje je ostavilo mnogo tragova u folkloru južnoslavenskih naroda (o tome v. osobito u radovima R. Katičića, npr. Katičić 1998).

⁵³ Na slavenskom sjeveru, osobito u prostranstvima Rusije između Kijeva i Novgoroda, praslavenski se također proširio bez velikih migracija stanovništva. U tom procesu, koji se odvijao u 6., 7. i 8. st., ključnu je ulogu zacijelo odigrala činjenica da su slavenska plemena, poput Kriviča u sjevernoj Rusiji, kontrolirala riječnu trgovinu prestižnim uvozom iz područja južne i jugoistočne Europe. To je njihovu idiomu moglo pribaviti prestiž potreban da bi ga prihvatili baltijski i ugrofinski prastanovnici sjeverne Rusije.